

29.6.18

קורות חיים כפי שנכתבו בפולנית ע"י אווה קרצובסקה (תרגום)

אבי סמואל היה רופא ומשפחתו התגוררה בביאליסטוק במשך דורות. אמא אסתר לא עבדה. מוצאה היה מהיינובקה (Bialowieza national Park) בסביבות יערות ביאלוויסקה (Bialowieza national Park). היה לי גם אח קטן יולק.

התגוררנו רב הזמן ברחוב פילסודסקה 17 (עכשיו שמו ליפובה Lipowa) מול קולנוע "Modern". ממש לפני המלחמה עברנו לרחוב Rynek Kosciuszki (רינק קוסצ'ושקי). חלק זה של העיר נשרף עם כניסתם של גרמנים ביוני 1941.

היתה לי ילדות מאד מאושרת. למדתי שנתיים בבית ספר יסודי של גב. ווזניצקה ברחוב וורשבסקה, ולאחר מכן בגימנסיום דרוסקין עד תחילת המלחמה.

בית ספר פרטי של גב. ווזניצקה נמצא על יד בית החולים היהודי. בית זה עדיין קיים, ראיתי אותו באחד מביקורי בביאליסטוק. בבית ספר זה למדו מעט יהודים והרוב היו ילדי האריסטוקרטיה הפולנית. הסיבה שלמדתי בבית ספר זה היתה כי אבי היה גם רופא פרטי וגם רופא ציבורי (שייך לעירייה). אבי נחשב בביאליסטוק כמומחה למחלות פנימיות. מצבה הכלכלי של המשפחה שלי היה טוב מאד.

לגימנסיה דרוסקין היה שם מצוין והיו לה זכויות זהות כמו לשאר בתי ספר ממשלתיים.

כמעט לכל המורים היה תאר של דוקטור. רובם מוצאם היה מגליציה מקרקוב ולבוב ועוד ערים נוספות. ברמה גבוהה במיוחד לימדו מקצועות כמתמטיקה, היסטוריה ושפה פולנית. צריך גם לציין שגימנסיה זאת היתה מאד יקרה, כל חודש עלה 40 זלוטי. הכל נלמד בשפה פולנית ולפני שהתחלתי ללמוד לימדו שם גם עברית.

אני זוכרת במיוחד את הפרופסור ברגמן שלימד לטינית. הוא נראה כמו רומאי מרומא העתיקה. לצערי סופו היה מאד טרגי. לזוג ברגמן לא היו ילדים. ממש לפני המלחמה אושרם לא ידע גבול כי נולד להם בן. הם נאלצו לחנוק את הילד באקציה הראשונה בגטו אחרת הילד היה מגלה את מקום מחבוא שלהם ושל מספר אנשים שהיו אתם. כתוצאה מכך פרופסור ברגמן השתגע.

היה בדרוסקין גם פרופסור שניידלר שלימד פולנית. למזלו הוא נשלח ע"י רוסים לאחת מהמדינות בברית המועצות ושרד. פגשתי אותו שנים מאוחר יותר בישראל. פגשתי גם את המורה למתמטיקה ליפשיץ שלימד אותי בכיתות נמוכות.

אני רוצה להזכיר גם את המורה לגיאוגרפיה רייפר, את המורה קרצ'ינסקי, מורה להתעמלות גב. ביקובסקה (מורה פולניה) ואת המורה למלאכת יד גב. דטנר אשתו של שמעון דטנר. כמנהל הגימנסיה מילא מר טילמן שהיה גם היסטוריון מצוין. פרופסור שטקל היה מורה למתמטיקה מאד ידוע שמספריו למדו בגימנסיות אחרות. יש לי חלק מספריו. קבלתי אותם בלודז' הרבה אחרי המלחמה ב-1957. שטקל היה פרופסור מאד מפוזר לבש הרבה פעמים גרביים שונות. מתמטיקאי ופיסיקאי מהולל שאף הוא נהרג בנסיבות טרגיות.

לפני המלחמה היה אבי מגויס לצבא. הוא היה רב סרן בצבא הפולני ושרת בשנת 1920 כרופא כמובן לא היתה לו שום השכלה צבאית.

הרוסים נכנסו לביאליסטוק ותפסו לנו חצי מהדירה שלנו. שכן חדש עם אשתו התנהג בצורה מגעילה ודי הקשה על חיינו.

אני המשכתי ללמוד באותו בית ספר ששינה את שמו לבית ספר 4 (לא גימנסיה דרוסקין).

כל המקצועות היו ברוסית כשפת בסיס. את המנהל טילמן שלחו כנראה לסיביר (קראו את זה "שלחו לדובים לבנים"). הוא לא חזר משם וכמוהו הרבה מורים שלי מגימנסיה. כמנהלת הבית ספר החדש התמנתה אשה רוסיה רומנובה, אשה מאד הגונה אותה פגשתי אחרי המלחמה.

מספר הכיתות מאד ירד למרות שהגיעו הרבה משפחות מחוץ לביאליסטוק. כמו כן נוצרו תנועות "פיונרים" וקומסומול. אני לא הייתי שייכת לאף אחת מתנועות אלה כי נחשבנו לזרים. אבי גם התנגד חד משמעית לשייכות זאת ואמר שזה לא בא בחשבון. אמא שלי גם תמכה בהחלטתו כי זכרה שמשפחתה של אביה שהייתה מאד אמידה וכשהגיעו הקומוניסטים הם החריבו את הכל והרסו את המשפחה.

בבית אצלנו תמיד שלטה אוירה אנטי ברית המועצות. כמובן הכל נעשה בשקט ולא בגלוי.

משפחה שלי נחשבה לפני המלחמה כמשפחה "מתבוללת". הורי דברו ביניהם תמיד פולנית. לפעמים עברו לגרמנית כי אמא שלי למדה פעם בגרמניה אבא דבר עם חברים צרפתיים כי סיים פקולטה לרפואה במונטפלייה (Montpelier) בצרפת.

ביידיש השתמש אבי בעיקר עם הפציינטיים. אתנו דברו פולנית. אבי לא היה אדם דתי ואף פעם לא הלך לבית הכנסת. אמי לעומת זאת שמרה על המסורת.

ב-27 ביוני 1941 נכנסו חיילי וורמאכט לדירתנו ושאלו את אבי האם הוא יהודי. הוא כמובן אמר שכן. הוא נלקח על ידם ואף פעם לא חזר אלינו. התברר לנו שהגרמנים שרפו את בית הכנסת הגדול ואבי היה בין כ-2000 יהודים שנשרפו שם. אמי אף פעם לא רצתה להאמין בזה. לי נודע על האסון יותר מאוחר מכמה אנשים שהיו עדים לאסון זה. תוך כדי

השרפה נשרפו גם בתים סמוכים לבית הכנסת וביניהם בית שלנו. אנחנו שלושתנו ברחנו מהבית מבלי כמעט לקחת משהו אתנו.

בגטו מיד הרגשנו בחסרוננו של אבי שתמיד דאג שיהיה מזון ומוצרים בבית. משפחה די רחוקה עזרה לנו ואמי הלכה לעבוד. בזכות אבי נתנו לנו לגור בבניין של הבית חולים. עבור עבודתה של אמי היינו מקבלים כל יום מנה של מספר מוצרים.

ב-1941 הייתי בת 17 וחצי ואחי היה כ-4 שנים יותר צעיר ממני. הוא היה ילד מאד מוכשר ולמד אלקטרוטכניקה. לימד אותו מורה למתמטיקה שלי מר שטקל. הוא טען וכך התבטא: "זה לא לימודים אלא החלפת דעות עם גאון צעיר".

אני קבלתי עבודה מחוץ לגטו אבל אחרי זמן מה קבלתי סטירות מקצין גרמני על זה שלקחתי כרוב בשדה הוא גם שיסע בי את כלבו. החלטתי להישאר בגטו ועבדתי בבית חרושת של וקסמן. זה היה שמו של מנהל בתי מלאכה שבו נתפרו מדים גרמניים. אז גם נודע לי שיש מחתרת יהודית, שיש להם רדיו ושהם מדפיסים כרזים. לצערי לא היו מוכנים לשתף אותי בגלל גילי הצעיר וגם בגלל שלמדתי בגימנסיה של כאלה שהיו להם אמצעים ולכן שייכו אותי לנוער "סלוני". זה שהייתי עכשיו רעבה כמוהם וסגורה מאחורי החומה לא נחשב.

בבית החרושת לא למדתי לתפור, והייתי מועסקת בחלוקת עבודה בעיקר ליד המכונות.

צריך היה לעבוד 8-10 שעות כל יום על מנת שיהיה לי "נייר" ועל מנת לקבל קצת לחם ודייסה כי כסף כמובן לא שלמו.. ללחם ודייסה היתה חשיבות מרובה כי לא היה לנו כלום מה למכור ולהחליף למוצרי מזון. אמא שלי נראתה נורא כמו אדם מת. במצב זה אני עם כמה חברות החלטנו ללמד ילדים צעירים פולנית, לטינית ומתמטיקה. בכל קבוצה היו 10-12 ילדים. תמורת תשלום מאד זעום למדתי אותם 4 פעמים בשבוע. הילדים היו באים מאד ברצון כי רצו ללמוד.

בפברואר 1943 הייתה בגטו אקציה ראשונה. מיד הלכנו לבית החרושת בהנחה שמבית חרושת לא לקחו אנשים. וכך אכן היה. גם את אמא ואת אחי לא לקחו כי היו בבית חולים.

כבר אז ידעתי שגטו לא יהיה קיים לנצח ושגם עבודה קשה לא תציל אותנו. שמעתי מסביב שמאד צריכים אותנו וגם באראש (ראש יודנראט) טען כך כל זאת על מנת לעודד אותנו ולתת לנו תקווה.

אנחנו כבר ידענו על מחנות השמדה, על טרבלינקה. התחלתי כבר לחפש קשרים עם המחתרת ואפילו לא חלמתי על פרטיזנים. נשבעתי לעצמי שלא אלך לרכבת ולא אסע ללא נודע. העדפתי למות במקום תוך כדי התנגדות. בסוף הצלחתי למצוא את הקשר שכל כך השתוקקתי לו. הכרתי בחור צעיר אחד מבית החרושת. הוא בא ממשפחה פשוטה אבל היה מאד חתיך וגם אינטליגנטי ושמו היה מוישה לב.

קבלו אותי בעיקר בגלל זה שגרתי במקום אסטרטגי טוב וקרוב לגדר. על יד הגדר כל אלה שהיו שייכים למחתרת היו נפגשים לעיתים קרובות ולעיתים היו עוברים לצד השני.

במקרה לגמרי מצאתי את עצמי בקבוצה של קומוניסטים. לפוליטיקה לא היתה כבר שום משמעות בשלב זה. כל מה שהיה חשוב זה איך נלחם נגד האויב. זה היה כבר מרץ 1943. חברה אלה היו משתמשים בדירה שלנו בבית חולים מבלי שאמי ידעה על כך וכן בקשו ממני לגנוב מדים גרמניים. למרות שהיו מדי פעם בקורות ביציאה גנבתי חלקי מדים מבלי לדעת אם הייתה לזה בכלל חשיבות. כנראה הם היו מזריקים למדים אלה איזה שהוא נוזל שכביכול היה צריך להזיק בעתיד למי שישתמש במדים אלה. הייתי פיון קטן במחתרת, הכרתי רק את מוישה לב ובחורה שהיתה מקשרת ביני לבין המחתרת. שמה היה שרקה רוזן והיתה בחורה יפה. אף פעם לא הכרתי את המנהיגים של המחתרת. מוישה למד להיות טכנאי רפואת שיניים. מוצאו היה ממשפחה יהודית פשוטה ואמא שלי בכלל לא התלהבה כאשר היה מגיע אלינו.

מוישה לב הראה לי מקום מפגש ברחוב סמולנה (Smolna) ששם היה עלי להתייצב במקרה של הודעה. נשק לא נתנו לי, ידעתי על בקבוקי מולוטוב שיוצרו בגטו אבל לא ידעתי איפה בדיוק מיצרים אותם.

לילה בין 15 ל-16 באוגוסט 1943 היה ליל ירח יפה. ישבתי עם חברים על המרפסת בית חולים ומסביבנו המון אנשים. היה חם. הלכנו לישון בחצות. כמה שעות מאוחר יותר גטו היה מוקף גרמנים. נמסרה לי הודעה שעלי להיות במקום מפגש בשעה 0900 בבוקר.

אמרתי לאמא שיש לי מקום במחבוא שבו אוכל להינצל ושעלי ללכת. אם אמא שלי אמרה לי אז שעלינו להיות כולנו ביחד לא היה לי האומץ לעזוב וללכת. אבל מה ששמעתי ממנה היה: "אני לא יכולה להציל אותך אז תלכי לאן שאת רוצה." אני נפרדתי ממנה על השביל מול בית החולים. זו היתה פעם אחרונה שראיתי אותה.

מוישה בא לקחת אותי וביחד המשכנו לנקודת מפגש ברחוב סמולנה (Smolna). שם היה כבר ריכוז של כ-100 אנשים צעירים ממני ומבוגרים ממני. למספר רב היה נשק. הכרתי מעט מאד אנשים. רובים היו בעיקר למנהיגים של קבוצות. עלינו היה להשתמש בבקבוקי מולוטוב.

אנחנו עמדנו ליד הגדר ברחוב יארוביצקה. ילדים היו צריכים להודיע אחד לשני על כניסתם של גרמנים לגטו ואז היה עלינו להדליק את הגדר. פתאום ראינו טנקים גרמניים עומדים כך שלא יכולנו לברוח. ברגע שמכונית ראשונה נכנסה לגטו נשלחו כמה בקבוקי מולוטוב ע"י ילד כבן 13 ופצעו את הפנים של הקצין שישב במכונית. הגרמנים התחילו לירות הם נכנסו לרחוב צ'פלה והתחילו לירות באנשים שהלכו למקומות איסוף עם מטעניהם המצומצמים. נהרגו הרבה אנשים והירות נמשכו והגיעו אלינו. אני כל הזמן הייתי עם מוישה וחברו אותו לא הכרתי. פתאום הפסיקו הירות והגרמנים דחפו אותנו לרחוב נובוגרודזקה (Nowogrodzka) עד לגינה של באראש שם התרכז המון אנשים שהיו

כביכול מיועדים לנסוע לעבוד. היה שם גם גרמני שהודיע לכולם שכל אלה שיהיו ממושמים יחיו במחנה עבודה ואלה שיתנגדו יירו בהם במקום.

ברגע מסוים שני החברים שהיו אתי משכו אותי ביד ורצנו מהר דרך איזו שהיא חצר. הגדר נשרפה והצלחנו להגיע לרחוב פבריצ'נה (Fabryczna) 9. שם היה בניין אבן מאד גבוה ושם בעליית גג נמצאו שני מחבואים. המחבואים היו כל כך נמוכים שאי אפשר אפילו היה לעמוד על הברכיים. אנחנו יכולנו להסתכל דרך חור וראינו איך הגרמנים דחפו אנשים ואיך הוציאו ילדים קטנים גילאים 4 עד 7 מבית היתומים עם שתי מחנכות. תמונה זאת של הילדים עומדת בפני כל החיים.

בלילה יצאנו מהמחבוא. גילינו עוד 3 מחבואים שבוצעו בצורה מסודרת מוקדם יותר והיו בהם גם מוצרי מזון ומים. באחד ממחבואים הייתה אשתו של שמעון דטנר ובתו וגם מורה שלי למוסיקה. הם הציעו שאצטרף אליהם אבל התניתי את זה שיקחו גם את שני החברים שלי. הם לא הסכימו וכך נשארתי במחבוא הפרימיטיבי שלנו עם שני החברים.

למחרת הגרמנים ניתקו הספקת מים וחשמל והחלו בחיפושים אחרי האנשים שהתחבאו.

כל שלושת המחבואים בבניין שלנו נתגלו. אנחנו ניצלנו בזכות המחבוא הכל כך פרימיטיבי שגרמנים לא האמינו שמישהו בכלל מסוגל להתחבא שם.

במחבוא דומה לשלנו התחבאו עוד 12 אנשים. במשך לילות היינו יורדים לדירות בחיפוש אחרי מזון. שתינו מחבית שעמדה מלאה ירוקת והיתה מיועדת לשמש במקרה של שרפה. לא ירדו גשמים ופחדנו שגרמנים יגלו שמישהו משתמש במים.

אכלנו דייסה לא מבושלת ובמיוחד שבחנו ונהנינו מסוג שנקרא "הרקולס" כי היה מאד רך. אבל גם זה נגמר והבנים כל לילה היו הולכים יותר עמוק ורחוק בגטו. הם גם היו מביאים כל פעם מידע על קבוצות גדולות של אנשים שנמצאו במחבואם, על בתי חרושת שנשרפו כתוצאה מחבלות ע"י קבוצות המחותרת שעדיין היו קיימות.

לחברים שלי היה קשר עם מחבואים אחרים. לילה אחד כאשר הלכנו למחבוא כזה גילינו שהיה ריק. הגרמנים שמעו כנראה את הקולות שלנו והתחילו לירות. אחד הכדורים (דום-דום) פגע במוישה לב. סחבנו אותו למחבוא שלנו. לצערנו הוא סבל די הרבה זמן כי הייתה גנגרנה. החלטתי לצאת ולחפש תרופה. עברתי בלילה את הגדר שמאחוריה היה הגטו הקטן ושם בית החולים. נעצרתי פתאום ע"י מרקוס שהיה מפקד המשטרה היהודית. הכיר אותי מצוין היות ולמדתי עם בתו בבית הספר של גב. וז'ניצקה באותה כיתה. ניסה לשכנע אותי שאשאר אתם כי לדעתו הקרונות שכבר עמדו על הרציף מיועדים למחנה עבודה ולא למחנה השמדה. אמר לי שיגיד לגרמנים שאני בתו השנייה וניסה לשכנע שאצטרף אליהם. אני סרבתי. בבית חולים מצאתי תרופת ריבנול. אבל כבר לא יכולנו

לעזור בכלום למוישה. הוא מאד סבל ונאנק. בסוף נפטר. קברנו אותו בגינה ליד חלקה מספר 9. בקיץ 1944 הייתי במקום אבל לצערי לא מצאתי לא את הבית אבן, לא את הגינה ולא את העץ שלידו קברנו את מוישה. את בית האבן הגרמנים שרפו כאשר מצאו שם אנשים מתחבאים במחבוא היותר גדול משלנו.

אני חוזרת עכשיו לכמעט תחילת הסיפור בהתאם לסדר כרונולוגי. הצטרף אלינו למוישה ואלי עוד בחור ששם משפחתו היה מרקוב (משום מה שינה את שמו ממנקובסקי). היה בחור מאד מאד מוכשר, גם בכל מה שקשור בעבודת ידיים וגם בצורת החשיבה. הפולנים התחילו בינתיים לנקות את הדירות בשטח הגטו. ידענו שאם ימצאו אותנו מיד יסגירו לגרמנים ולכן החלטנו לעזוב את הגטו ולצאת בלילה ליערות על יד סופראסל (Suprasl).

יציאתנו הינה עוד סיפור שבלתי ייאמן כי עברנו בדרך הרבה מכשולים. כמו חיות, הצלחנו להרגיש סכנות ואף לראות בלילה. הודות לכך וגם כנראה הודות למזל הצלחנו לצאת מביאליסטוק ולהגיע למה שנקרא "שביל נפוליאון". את הדרך הכיר חבר של מוישה והוא גם ידע איפה נמצאים הבונקרים.

לצערנו מצאנו את הבונקרים שרופים (עדיין עלה מהם עשן) וכך אבדנו תקווה לשיפור המצב. היינו מאד רעבים ובשדות היות והיה כבר סתיו לא היה כלום. היה לי האומץ (וגם בזכות השפה הפולנית שדברתי עם המבטא הנכון) להכנס לבית כפרי ולבקש קצת מים ואוכל. לצערי הפולני ניסה לסגור את הדלת של החדר בו הייתי ולהסגיר אותי. ברחתי דרך החלון.

היה 7 בנובמבר והתלבטנו מה לעשות הלאה. נרדמנו על יד הטנק הסובייטי הנטוש מבלי לדעת שהיה זה מקום מפגש של הפרטיזנים. למקום זה הגיעו גם הקשריות. ולמקום זה הגיעה בלילה מרילקה רוז'צקה שהביאה תרופות וחלקי רובה. אחריה הגיעו פרטיזנים ידענו שגרמנים בלילה לא נכנסים ליער ופתאום שמעתי רעשים. אני יצאתי מול הפרטיזנים שבהתחלה לא האמינו לנו שיצאנו מגטו שחוסל ב-16.8 והיה כבר 7 בנובמבר. בסוף לקחו אותנו אתם. מרילקה הכירה אותי מביאליסטוק.

אותי צרפו לקבוצה של 8 אנשים שהיתה הקבוצה "הכי ענייה" בין כל הקבוצות. היו לנו 3 וחצי רובים. חצי רובה היה רובה רומני ששום כדורים לא התאימו לו. השתמשנו בו רק כשהלכנו לכפר לבקש או לגנוב אוכל.

מקבוצה זו כבר לא נשאר בחיים אף אחד. חלק נהרגו ואלה שנשארו בחיים אחרי המלחמה כבר גם נפטרו. היחידי שנשאר בחיים זה Jay Markoff (מרקוב שהצטרף אלינו בגטו למחבוא) וחי בלוס אנג'לס בארה"ב. הבחור שהוציא אותנו מגטו ושידע איפה נמצאים הפרטיזנים הצטרף לצבא האדום ב-1944 ולא חזר.

הקבוצות מדי פעם השתנו. קבוצות אחרות שקטנו עקב נפילתם של חלק מקבוצה הצטרפו אלינו ויצרו קבוצה חדשה. במשך הזמן הצלחנו להשיג גם יותר נשק.

הודות לכך גם הפעילויות שלנו גדלו. בלילה חתכנו חוטי טלגרף על העמודים. קבלנו עזרה מבחור מקומי רוסי אלכסיי קרפיוק (Aleksy Karpiuk). יצרנו קשרים עם כפרים מסביב. רב הכפרים היו פולנים וביאלורוסים ואנחנו דברנו אתם רוסיית על מנת שלא יגלו שאנחנו יהודים.

אני זוכרת את שמותיהם של שני כפרים Ciasne (צ'יאסנה) וסוקולדה (Sokolda).

מאד השתדלנו לא לפגוע ולהזיק לתושבי הכפר ולכן היינו לוקחים רק דברים ומוצרי מזון שהיו מאד נחוצים לנו. השתדלנו גם לא לקחת מאנשים עניים וגם אצל העשירים היינו משאירים חלק של קמח בשק. לא לקחנו לחם ושומן חזיר. ידענו גם שאם נהרוג חזיר אז תושבי הכפר יתלוננו עלינו ויגידו שהרגנו 3-4 חזירים. השתמשנו בסוס רק בשביל להוביל את הדברים שלקחנו ואז הורדנו אותם מעגלה והעברנו למחנה שלנו ולסוס נתנו מכה עם שוט והוא חזר לבעליו. היו כפריים שעזרו לנו מתוך רצון טוב. הגם עושים הרבה רעש שיחשבו שאנחנו רבים ולא מעטים כפי שהיינו במציאות.

כאשר הצטרפו אלינו פרטיזנים סובייטיים התחלנו גם לתקוף רכבות. ארבו גם למכוניות בודדות של גרמנים ולקחנו את המדים הגרמניים. גם האויב ניצל כל הזדמנות על מנת לחסל אותנו. בחורף במיוחד היה יותר קל למצוא את מקומות המחבוא שלנו ומקומות בהם החזקנו מוצרי מזון. מסיבה זאת הכנו אוכל בדלי ורק בלילה. כשהיה חסר דגנים היינו שמים לדלי עם מים רק קמח לעיתים ללא מלח. לפעמים שתינו ("אכלנו") רק מים רותחים עם קצת מלח. היינו קבוצה מאד דלה וחסרת אמצעים גם לאחר הגדלת מספר האנשים בקבוצה.

מנהיג הקבוצה כאשר היינו 8 אנשים היה קלמן ברקן (Kalman Barakan), עורך דין במקצועו (נפטר לפני מספר שנים בשיקגו). אחריו היו מפקדים אחרים ובסוף היו פרטיזנים סובייטיים. אחת המפקדות הייתה ויירה (Wiera) שנולדה בכפר סטודזיאנקה (Studzianka) והכירה טוב את כל הסביבה. אחריה היו עוד שתי נשים רוסיית שהיו צנחניות. פרטיזנים רוסיים היו הולכים לעיתים מאד קרובות לכפרים להשיג וודקה ואלכוהול אחר כמו י"ש.

פעם בהיותם שיכורים נתפסו ע"י ז'נדרמים גרמניים ואלה הפשיטו אותם ושילחו עירומים באמצע היום. בכניסתם ליער השאירו המון עקבות בשלג ובעקבות כך היתה התקפה של גרמנים ונהרגו הרבה אנשים מאחת הקבוצות.

רב הרוסים בפרטיזנים מוצאם היה משבויים שהצליחו לברוח משבי גרמני. מפקד הקבוצה שלנו שנקראה "מטרוסובים" על שם גיבור ברית המועצות מטרוסוב (Matrosov) היה אוקראיני מאודסה אנטולי חודקוב (Anatoli Hodakov). הוא ישב בבית הסוהר על גנבה ושחרר על מנת ללכת לחזית. הוא נשבה וברח והיה לו נסיון חיים רב והיה מאד אמיץ בפרטיזנים.

במיוחד הפתיע אותי לטובה רוסי בשם ויאצ'סלב-סלבה (Wiaczeslaw- Slawa) מוורוניז' (Woroniez). בחור צעיר כנר. יום אחד רצנו ביחד כי הייתה התקפה של גרמנים והחזקנו ביד. ברגע מסוים התחבאנו מאחורי השיחים ואיך שהוא הגרמנים גילו אותנו. אני התחבאתי ממש על ידו ואותי לא ראו וכמובן הוא גם לא הסגיר אותי.

בתקופת הפרטיזנים הייתי פעמיים בביאליסטוק. לילה אחד ישנתי אצל אניה רוט שנמצאת היום בישראל, הגיעה מרוסיה. היא התגוררה על ניירות אריים אצל פולניה שלא ידעה כמובן שהיא יהודיה. אניה עבדה במסעדה שטפה כלים והייתה מקבלת קצת אוכל בעיקר כמובן לעצמה. התחלקה אתי כאשר הייתי אצלה והחביאה אותי בארון כאשר בעלת הבית פתאום נכנסה לחדר. בלילה נתנה לי את מיטתה ובעצמה ישנה על הרצפה. מה שחשוב להדגיש שאני בכלל לא הכרתי אותה קודם וזו היתה פעם ראשונה שפגשתי אותה. נפגשתי בביאליסטוק גם עם חייקה גרוסמן, עם חסיה ביליצקה (חיה היום בקיבוץ) ואת מרילקה רוז'צקה אותה הזכרתי קודם כאחת שזיהתה אותי כאשר הגענו מגטו ליער. כל הנ"ל היו קשריות.

היה לי מקרה מפחיד ובאותו זמן מאד קומי עם מרילקה. היא השיגה רובה שלא ידענו לפרק אותו. היא עטפה אותו בעיתון ונשאה אותו עטוף בעיתון וזאת בנוסף לתרופות שהיו בתיק גב. מקולנוע "אפולו" יצאו הרבה אנשים אחרי הסרט ואנחנו התערבנו ביניהם. מרילקה הכה ראשונה ואני אחריה אמנם בלי שנשאתי שום דבר אבל גם בלי שום מסמכים. וכך היא ליוותה אותי עד לקצה היער. זאת הייתה הפעם הראשונה שהגעתי לביאליסטוק. בפעם שנייה הלכתי על מנת ליצור שוב קשר עם קשריות. אחרי הפעם הזאת היה הולך סרגיי ברקנר שהיה לו מראה מאד פולני.

ב-27 ביולי 1944 הרוסים שחררו את ביאליסטוק ואנחנו נכנסנו לעיר וצעדנו ברחובות השרופים של העיר. בפינת רחובות וורשבסקה וסינקביצ'ה איפה שהיה פעם Caffé Lux פתאום ראיתי שני גברים שחורים כמו צוענים. הכרתי את האחים קוריאניס יאסק ו-יז'י (Jasiek and Jerzy). הם התחבאו בבור לאחר חיסול הגטו. הם זיהו אותי ורציתי לגשת אליהם אבל אז המפקד הרוסי צרח מיד תחזרי לשורה.

חוץ מזה לא פגשתי אף אחד אחר. נשארתי עם הקבוצה עוד קצת זמן ואז נסעתי לגרודנו. ונשארתי שם עד 1957. אמנם היינו יכולים להגר כבר ב-1946 אבל בעלי הסס ולאחר מכן כבר פספסנו את ההזדמנות ולא ניתן היה לצאת.

ב-1956 נוצרה אפשרות להגר ולאחר קשיים מרובים הצלחנו לעזוב את גרודנו ולהגיע לפולין ללודז'. בלודז' היה חבר מפרטיזנים פאבל קוז'ץ (Pawel Korzec) ובזכותו נתקבלתי לאוניברסיטה לעשות מסטר במתמטיקה והתחלתי ללמד בבית הספר. אחרי שלוש שנים בדצמבר 1960 עלינו לישראל.

